

Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş:03.02.2024 Accepted/Kabul: 26.02.2024

DOI:10.30794/pausbed.1430955

Research Article/Araştırma Makalesi

Aydın, O. (2024). "Aleksandr Çatskiy Odağında Rus Edebiyatında Gereksiz İnsan Tartışması", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 61, Denizli, ss. 301-310.

ALEKSANDR ÇATSKİY ODAĞINDA RUS EDEBİYATINDA GEREKSİZ İNSAN TARTIŞMASI

Onur AYDIN*

Öz

Rus edebiyatında gereksiz insan imgesini temsil eden ilk kahramana dair farklı görüşler bulunmaktadır. Gerçekleştirilen alan yazını taramasında Aleksandr Griboyedov'un *Akıldan Bela* oyununun ana kahramanlarından Çatskiy ya da Aleksandr Puşkin'in *Yevgeniy Onegin* adlı şiirsel romanının ana kahramanlarından Onegin isimleri öne çıkmaktadır. Bir diğer fikir birliği olmayan konu da Çatskiy'in gereksiz insan olup olmadığıdır. Çalışmamız kapsamında Rus edebiyatında ilk gereksiz insan imgesinin kim olduğuna ve Çatskiy'in bu kapsamda değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorularına yanıt aranmıştır. Çalışmada tümdengelim, karşılaştırmalı analiz ve imge merkezli çözümleme yöntemlerine başvurulmuştur. Araştırma materyallerini *Akıldan Bela* ve *Yevgeniy Onegin* eserlerinin yanı sıra gereksiz insan imgesi üzerine yapılan araştırmalar oluşturmuştur. İncelemede gereksiz insanın genel karakteristik özellikleri saptanmış ve bunlar Çatskiy'e uyarlanmıştır. Bunun sonucunda Çatskiy'in gereksiz insan özelliklerini genel olarak taşımadığı görülmüştür. Kahramanın neden gereksiz insan sayılması ya da sayılmaması gerektiğine dair çıkarımlar ortaya konmuştur. Çatskiy için gereksiz insan yerine zamansız insan nitelendirmesinin daha uygun olabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: *İmge bilimi, Griboyedov, Akıldan Bela, Çatskiy, Gereksiz insan, Zamansız insan.*

DISCUSSION OF SUPERFLUOUS MAN IN RUSSIAN LITERATURE FOCUSING ON ALEXANDR CHATSKY

Abstract

In Russian literature, there is no consensus on who the first image of a superfluous man is. In the literature review, the names of Chatsky, one of the main characters of the play "*Woe from Wit*" by Alexander Griboyedov, or Onegin, one of the main characters of the poetic novel "*Eugene Onegin*" by Alexander Pushkin, stand out. Another topic of disagreement is whether Chatsky is a superfluous man. In this study, we sought answers to the questions of who the first image of a superfluous man is in Russian literature and whether Chatsky can be evaluated in this context. Deductive, comparative analysis and image-centered analysis methods were used in the study. The research materials consisted of the works "*Woe from Wit*" and "*Eugene Onegin*", as well as research on the image of a superfluous man. In the examination, the general characteristics of a superfluous man were identified and adapted to Chatsky. As a result, it was seen that Chatsky did not generally carry the characteristics of a superfluous man. Conclusions were drawn on why the character should be considered a superfluous man or not. It was concluded that the characterization of "untimely man" would be more appropriate for Chatsky instead of superfluous man.

Keywords: *Imagology, Griboedov, Woe from Wit, Chatsky, Superfluous man, Untimely man.*

*Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, ESKİŞEHİR.
e-posta: onur_aydin@anadolu.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-7981-5821>)

GİRİŞ

İmge bilimi yalnızca araştırılan imgeyi değil, söz konusu imgenin ortaya çıkış nedenlerini, geçirdiği dönüşümü ve bu sürecin sonuçlarını yansıtmaları sayesinde edebiyatın sınırlarını genişletir (Ulağlı, 2006: 170). İmge ise toplumsal boyutta ve kültür sahasında yaşanan olayların düşünce sistemlerine, edebiyata ve sanata yansımış biçimi olarak tanımlanabilir. Söz konusu farklı alanların birbiriyle etkileşimde bulunması sonucu ortaya çıkan imgelerin sağlıklı bir şekilde çözümlenebilmeleri için birtakım yöntemler bulunur. İmge bilimi araştırmalarında sıkça kullanılan yöntemler; *Pageaux*, *yaratısal/kurgusal imge*, *yazar odaklı imge* ve *imge merkezli çözümlleme* olarak sayılabilir. Bunlardan *imge merkezli çözümlleme*, imgelerin oluşumuna ve gelişimine dayalı bir araştırma yöntemidir. Bu yöntemde, incelenecek olan imgenin tarih, edebiyat, sosyoloji, psikoloji gibi alanlardaki çözümlemesi yapılarak toplumla arasındaki ilişkisi ele alınır (Ulağlı, 2006: 64).

XIX. yüzyıl Rus edebiyatına köy, taşra, kent gibi mekânları niteleyen imgelerin yanı sıra kadın, erkek, küçük ve gereksiz gibi insanları niteleyen imgeler damgasını vurur. Bu imgeler arasında *küçük insan* (маленький человек) ve *gereksiz insan* (лишний человек) canlı birer tiplere dönüşmeleriyle ve eserlerde sıkça yer almalarıyla ayrı önem taşır. Gerek küçük gerekse gereksiz insanlar sosyolojik tiplemeldir, yaratıcıları tarafından dönemin koşullarına uygun bir biçimde sahneye çıkarlar. Söz konusu her iki imgenin net ve kesin çizgilerle belirlenmiş sınırları yoktur ancak genel özellikleri bakımından ortak birtakım yönleri bulunur. Bunun nedeni, toplumsal süreçlerin dinamik olması, zamana ve dönemin koşullarına bağlı olarak değişime uğraması ve karakterlerin yaratıcılarının özgün sanat anlayışlarıdır.

Genel çerçeveden bakıldığında küçük insan nitelendirilmesiyle; toplumun alt tabakasından olan, üst kesimler tarafından ezilen ve aşağılanan, duygu, düşünce ve davranışlarını farklı ve güzel bir yaşantı uğruna şekillendirmeye çalışıp bunda başarısız olan, yaşamında bir değer nesnesi belirleyip ona ulaşmakla ömrünü geçiren ve bunlar uğruna maddi sıkıntılar çeken, trajik ve yer yer trajikomik yaşam süren kişiler kastedilir. Küçük insan imgesi, XIX. yüzyıl klasik dönem Rus yazar ve şairlerinin özgün yaklaşımlarıyla şekillenerek ortaya çıkar ve bir süreç ürünüdür (Çelikeş, 2016: 1). Küçük insan imgesine kıyasla gereksiz insanın ayırt edici özellikleri daha fazladır. Bu durum edebî karakter incelemelerinde daha zengin bir içerik sağlar. En kısa biçimiyle gereksiz insan imgesiyle; içinde yaşadığı topluma yabancılaşan, sorumluluk almaktan kaçınan, düşünceleriyle davranışları çelişen, topluma yararı dokunmayan ve çevresindeki gelişmelere kayıtsız kalan, toplumunkilerle kendi değer yargıları uyuşmayan, sürekli içsel çatışmalar ve çelişkiler yaşayan soylu kesim kastedilir. Rus edebiyatında ilk gereksiz insan, Puşkin'in *Yevgeniy Onegin* (Евгений Онегин, 1833) adlı şiirsel romanın eserle aynı adı taşıyan başkahramanıdır. Onegin'in ardından Mihail Y. Lermontov'un (1814-1841) *Zamanımızın Bir Kahramanı* (Герой нашего времени, 1840) romanındaki Grigoriy Peçorin, Aleksandr İ. Herzen'in (1812-1870) *Suçlu Kim?* (Кто виноват?, 1846) adlı romanındaki Vladimir Beltov, İvan S. Turgenyev'in (1818-1883) *Gereksiz Bir Adamın Günlüğü* (Дневник лишнего человека, 1850) adlı uzun öyküsündeki Çulkaturin ve *Rudin* (Рудин, 1856) romanının eserle aynı adı taşıyan başkahramanı Dmitriy Rudin ile *Bir Soylu Yuvası* (Дворянское гнездо, 1859) romanındaki Fyodor Lavretskiy, İvan A. Gonçarov'un (1812-1891) *Oblovov* (Обломов, 1859) romanının bir tiplere dönüşmüş olan başkahramanı İlya Oblomov ile *Uçurum* (Обрыв, 1869) romanındaki Boris Rayskiy, yine Turgenyev'in *Ham Toprak* (Новь, 1877) romanındaki Aleksey Nejdanov, Anton P. Çehov'un (1860-1904) *Düello* (Дуэль, 1891) adlı uzun öyküsündeki İvan Layevskiy karakterleri, XIX. yüzyıl Rus edebiyatında öne çıkan başlıca gereksiz insanlardır.

1816-1824 yılları arasında yazılan *Akıldan Bela* 1825, 1823-1831 yılları arasında yazılan *Yevgeniy Onegin* ise 1833 yılında yayımlanır. Buradan hareketle gereksiz insan olarak değerlendirildiğinde Çatskiy'in ilk olma özelliğini de kazandığı görülür. Ancak diğerlerinin aksine Çatskiy'in gereksiz insan olup olmadığına dair tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Çalışmamız kapsamında öncelikle gereksiz insanın karakteristik özellikleri imge merkezli çözümlleme yöntemiyle belirlenecek, ardından tümdengelim yöntemiyle Çatskiy'in bu niteliklerin hangilerini taşıyıp taşımadığı ortaya konacaktır. Araştırmanın örneklemleri olarak, ilk gereksiz insan olduğu düşünülen Yevgeniy Onegin ve gereksiz insan imgesinin en parlak temsilcilerinden biri olduğu kabul edilen Grigoriy Peçorin, araştırma evreni olarak ise XIX. yüzyıl Rus edebiyatındaki tüm gereksiz insanlar seçilmiştir. İnceleme gerçekleştirilirken Onegin ve Peçorin'in özellikleri aracılığıyla Çatskiy'in karakteri, duygu ve düşünceleri karşılaştırmalı analiz yöntemiyle açığa çıkarılacaktır. İncelemenin ardından Çatskiy'in gereksiz insan imgesinin bir temsilcisi olup olmadığı hakkında bir sonuca varılması ve Rus edebiyatında ilk gereksiz insanın kim olduğu tartışmalarının çözümüne de katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

1. GEREKSİZ İNSANIN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Bir terim olarak gereksiz insan kavramı ilk olarak 1850 yılında İvan Turgenyev tarafından *Gereksiz Bir Adamın Günlüğü* eserinde geçer ancak edebî bir imge olarak kullanımı çok daha öncesine uzanır. Rus edebiyatındaki ilk gereksiz insan, Puşkin'in eseriyle aynı adı taşıyan başkahramanı Yevgeniy Onegin'dir (Nikolyukin, 2001: 485; Moran, 2014: 60; Süer, 2006: 34; Gorkin, 2006: 482). Gereksiz insan tiplemesinin köklerine inmek gerekirse Rusya tarihine kısaca bir göz atmak yararlı olacaktır. Çünkü gereksiz insan tiplemesi, XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla uzanan süreçte, birtakım toplumsal koşullar sonucunda ortaya çıkar. I. Petro (1672-1725) döneminden başlayarak soylu çocukları eğitim için yurt dışına gönderilmeye başlanır. Farklı dilleri ve kültürleri yakından tanıma olanağı yakalayan bu gençler ülkelerine döndüklerinde kendilerini bir boşluk içerisinde bulurlar. Yüzyılın sonuna doğru sıradan halk ve soylular arasındaki uçurum daha da belirginleşir. XIX. yüzyıla gelindiğinde Batı eğitimi almış soylular, topluma karşı uyum ve yabancılaşma sorunu yaşamaya başlar. Bu duruma ilave olarak, toprak köleliğinin kaldırılacağı söylentileri, bu kesimin maddi olarak da kaygılı bir ruh hâline girmesine yol açar. Özellikle 1825 Aralıkçı Ayaklanması (Восстание декабристов) bu süreçte kilit rol oynar. Çünkü ayaklanma, Rusya tarihinde çarlık rejimine karşı bilinçli olarak gerçekleştirilen ilk isyan olma özelliğiyle kendinden öncekilerden ayrılır. I. Petro döneminden beri artarak süregelen soylu-sıradan halk arasındaki uçuruma devlet-soylu ve devlet-sıradan halk olmak üzere yeni uçurumlar eklenir. Kamu otoritesi, soylu kesim ve halk arasında uzlaştırıcı olma kimliğini kaybeder. Bunların doğal bir sonucu olarak XIX. yüzyılda Rusya'nın, kimlik ve yön arayışına girmesi şaşırtıcı değildir. Bu geçiş döneminde başta eğitim, ekonomi, psiko-sosyal unsurlar olmak üzere toplumsal koşullar, 1820-1860 yılları arasında Rus edebiyatında *gereksiz insan* imgesinin ortaya çıkmasını sağlayan başlıca etkenlerdir (Öksüz, 2012: 10).

Bir kavram olarak gereksiz insanın genelgeçer bir açıklaması yoktur ancak ön bilgi vermesi açısından birkaç edebiyat terimleri sözlüğüne bakmak yararlı olacaktır. Bu kapsamda gereksiz insanın, "XIX. yüzyılın ilk yarısında Rus edebiyatında yer edinmiş olan sosyo-psikolojik bir tipleme" (Nikolyukin, 2001: 485), "XIX. yüzyılın ilk yarısında Rus edebiyatına yerleşmiş ve soylu ile aydın kesimin karakteristik özelliklerini yansıtan bir edebî tip" (Gorkin, 2006: 482) olmak üzere genel bir tanımlaması yapılabilir. Türk edebiyat kuramcısı Berna Moran'ın (1921-1993) *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi* adlı kitabında, "zekâsı parlak, duyarlılığı ince, ama karamsar, bir işe yaramaz, topluma karşı olumsuz adam. Bazen iyi niyetli ve ümitli olsa da eyleme geçemeyen, sonunda hep yenilgiye uğrayan adam" (2014: 60) olarak açıklanır.

Edebî imgenin yalnızca tanımlaması değil aynı zamanda karakteristik özellikleri de ona ilişkin önemli ipuçları sunar. Bu bağlamda sözlükler ve ansiklopediler yardımcı kaynak niteliğindedir. Rus edebiyat tarihçisi Aleksandr N. Nikolyukin'in (1928-2023) baş editörlüğünde hazırlanan *Edebiyat Terimleri ve Kavramları Ansiklopedisi'*nde (Литературная энциклопедия терминов и понятий) gereksiz insanın özellikleri şu şekilde verilir (2001: 485): Resmî kurumlara ve topluma karşı yabancılaşan, entelektüel ve ahlaki açıdan kendini etrafındakilerden üstün gören, ruhsal açıdan yorgun olan, derin bir şüphecilik duyan, sözcükleri ile eylemleri arasında uyumsuzluk bulunan bir edebî karakterdir. Bir diğer Rus araştırmacı Aleksandr P. Gorkin'in (1936-2022) baş editörlüğünde hazırlanan *Edebiyat ve Dil. Resimli Çağdaş Ansiklopedi* (Литература и язык. Современная иллюстрированная энциклопедия) adlı kaynakta ise gereksiz insanın özellikleri detaylı olarak verilir. Eserde gereksiz insana ilişkin bu özellikler şöyle özetlenebilir:

"Sosyal ayrıcalıklar, maddi refah, eğitim, entelektüel gelişim ve manevi zarafet, keskin bir özsaygı, kendi yetersizliğinin rahatsız edici bilinciyle ve acı verici refleksiyle bir arada var olan başkalarına karşı üstünlük duygusu sağlayan bir soylu kökene sahip olmak genetik özellikleridir. Onları yalnızlığa mahkûm eden benmerkezciliğin yanı sıra şüphecilik, içsel yorgunluk, sözler ve eylemler arasındaki uyumsuzluk, kanunlara ve ideolojik değerlere yabancılaşma, toplumsal yaşamda aktif olarak rol alamama ya da almak istememe gibi diğer nitelikleri bulunur. Bu tiplmeler, kendilerini gerçekleştirmekte başarısız olan, zengin yeteneklere sahip bireylerdir. Nadir istisnalar dışında, bir kariyer veya ahlaki bakımdan kendini geliştirme arzusu, hayatlarını bir kişiye, nesneye, yüksek hedefe ya da ideale adanmak onlara yabancıdır" (Gorkin, 2006: 482).

Gereksiz insanın karakteristik özelliklerine ülkemizdeki araştırmacılar da zaman zaman yer verir. Bunlardan ilki, akademisyen Türkan Olcay'dır. Olcay, *İvan S. Turgenyev* adlı kitabında gereksiz insanın tanımını yaparken ona dair özellikleri de şöyle sıralar: Soylu ve zengindir, iyi eğitilmiş ve kültürlüdür, Batı kültürünü yakından tanır, toplumsal sorunlarla yakından ilgilidir. Diğer yandan karamsardır, güçsüzdür, çelişkiler yaşar, düşündükleri ve davranışları tutarsızdır, kimseyi mutlu edemez ve kendi de mutsuzdur. Belirli bir amacı yoktur, toplumda kendine yer bulamaz ve ortamı terk eder (Olcay, 2005: 74). Bir diğer araştırmacı Esra Kadioğlu'nun *19. yüzyıl Rus Edebiyatında Gereksiz İnsan Tiplemesi* başlıklı tezinde gereksiz insanın ayırt edici özellikleri şu şekilde verilmiştir: toplum tarafından yaratılan, soylu kesime mensup, toplumun ahlak kurallarına karşı çıkan, bulunduğu ortama ayak uyduramayan, düşünce ve eylemlerinde tezatlık bulunan, çelişkiler ve içsel çatışmalar yaşayan, kayıtsız, miskin, alaycı, sorumluluktan kaçan, bir parazit gibi yaşam süren, kendini etrafındakilerden üstün gören ve onları aşağılayan, zamanını boş işlerle uğraşarak harcayan simgesel bir karakterdir (2013: 15).

Batılı kaynaklarda, Rus edebiyatındaki gereksiz insan tanımlaması verilen örneklerden pek de farklı değildir. Britannica'nın internet sitesinde söz konusu imge şöyle açıklanır: "*19. yüzyıl Rus edebiyatında sık sık karşımıza çıkan gereksiz adam, onu ulusal bir arketip hâline getirecek kadar dikkat çekicidir. Genellikle aristokrattır, zekidir, iyi eğitilmiştir, idealizm ve iyi niyetle donatılmıştır, ancak Hamlet'ininki kadar karmaşık nedenlerden dolayı etkili eylemde bulunma konusunda yetersizdir. Çevresindeki aptallığın ve adaletsizliğin farkında olmasına rağmen seyirci kalır*" (2015). Amerikalı araştırmacı Christopher Henry Carr'ın *Rus Edebiyatında "Gereksiz İnsan"ın Kurtarılması* (The Redemption of the "Superfluous Man" in Russian Literature) başlıklı doktora tezinde adı geçen imge, sürgün edilen kimse ile özdeşleştirilir: "*Oedipus gibi gereksiz insan da evi diyebileceği bir yer arayan sürgündür. Gereksiz adam genellikle uyumsuz ya da dışlanmış, toplumda bir yer bulamayan zayıf iradeli bir birey olarak düşünülür. ...Bazıları onu olumlu görse de çoğu kişi onu hedeflerinden hiçbirine ulaşamayan biri olarak görür*" (2016: 1). Rus kültürü üzerine araştırmalar yapan Amerikalı araştırmacı Jehanne M. Gheith'e göre gereksiz insan kavramı çok yönlüdür ancak anlamsız değildir ve belirli kısıtlamalara maruz bırakılmadığı sürece genel hatları şöyle tarif edilebilir: "*Gereksiz insanların ortak noktası, toplumdan radikal bir biçimde yabancılaşma ve kişisel olarak anlamlı ya da toplumsal açıdan yararlı eylemlerde bulunma konusundaki yetersizliktir. Bu karakterler aynı zamanda genellikle sonsuza kadar potansiyel olarak kalacak sözlere ya da yeteneklere sahiptirler. Son olarak, tüm gereksiz insan metinlerinin merkezinde romantik bir ilişki ve ayrılık bulunur*" (1996: 230). Çinli araştırmacı Yin Liu ile Rus araştırmacı Yevgeniy V. Nikolskiy, 2019 yılında gereksiz insan imgesini Çinli yazar Yu Dafu'nun (1895-1945) eserlerinde inceledikleri bir çalışma ele alır. Çalışmada gereksiz insanın yalnızca Rus değil Çinli yazarlar tarafından da sıkça kullanıldığı ve edebî bir imge olarak eşsiz bir sosyo-kültürel fenomen hâline geldiği vurgulanır (Liu&Nikolskiy, 2019: 43-44). Ayrıca gereksiz kişi ifadesi, "*edebî bir hayal ürünü olmaktan çok, toplumsal bir çalkantı çağından geçen bir toplumun manevi yaşamındaki refleksif bir bilinç katmanı*" olarak tanımlanır (Liu&Nikolskiy, 2019: 44).

Gereksiz insan imgesinin nesnel ve kapsamlı bir tanımlamayla ortaya konabilmesi için gerek ülkemizdeki gerekse Rusya'daki ve Batı'daki kaynaklardan örnekler verilerek genel çerçevesinin çizilmesi hedeflenmiştir. Ancak açıklamalarda görüleceği üzere gereksiz insan imgesinin net ve kesin çizgilerle çizilmiş bir tanımı yoktur. Araştırmacılar gereksiz insanın farklı yönlerini öne çıkarmışlardır. Bununla birlikte yukarıda tanımı ve özellikleri verilen gereksiz insan tiplemesinin genel karakteristik özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Soylu bir kökene sahip olma,
- Maddiyat kaygısı bulunmama,
- İyi eğitilmiş, akıllı ve kültürlü olma,
- Kendini diğer insanlardan üstün görme,
- Başta kadınlarda olmak üzere etrafındaki kişilerde hayranlık uyandırma,
- Zamanını boş işlerle harcama, topluma bir yararı dokunmama,
- Söyledikleri ve davranışları arasında çelişki bulunma,

- Bencillik, kayıtsızlık ve vurdumduymazlık sergileme,
- Amaçsızlık ve eylemsizlik içerisinde olma,
- Yararsızlık içerisinde bir asalak gibi yaşama,
- Topluma karşı yabancılaşma hissetme,
- Etrafındaki insanları üzme, onlara zarar verme,
- Sürekli bir tatminsizlik duygusu yüzünden mutlu olamama,
- Toplumda kendine yer edinememe ve ortamı terk etme.

Gereksiz insan imgesinin temsilcisi olan edebî karakterin yukarıda sayılan özelliklerin hepsini taşıması beklenemez ancak çoğuna sahip olması durumunda onun bu imgenin temsilcisi olduğu görüşünü akla getirebilir. Unutulmamalıdır ki imgeler toplumsal bellekte zaman içerisinde oluşur. Gereksiz insan imgesi de XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde oluşum sürecinin yalnızca başlangıç aşamasındadır. Söz konusu imgenin olgunlaşması yüzyıl boyunca devam eder. Bu nedenle her gereksiz insanı kendi döneminin koşullarında değerlendirmek gerekir. Diğer yandan yüzyılın tamamından bütüncül bir bakış açısından yoksun bir biçimde bir imgeyi değerlendirmenin, onun hakkında yanlış çıkarımlarda bulunmaya yol açabileceği sorununu da beraberinde getirir. Bu nedenle XIX. yüzyılın tamamı dikkate alınarak gereksiz insan imgesinin genel karakteristik özellikleri çıkarılmış ve kendi döneminin koşulları da dikkate alınarak Çatskiy'e uyarlanmıştır.

2. ZAMANSIZ İNSAN OLARAK ÇATSKİY

Aleksandr Griboyedov'un *Akıldan Bela* adlı oyununu ne zaman nerede yazmaya başladığına dair farklı görüşler bulunur. 1816 yılında Petersburg'da ya da 1820 yılında İran'da yazmaya karar verdiği iddia edilir ancak eserin 1824 yılında tamamlandığı ise daha yaygın kabul gören bir bilgidir. İlginçtir ki eser, yazıldıktan tam yedi yıl sonra Estonya'nın başkenti Tallin'de Almanca olarak basılır. Bunun nedeni, 1825 Aralıkçı Ayaklanması'nın ardından Rusya'da baskıcı uygulamaların şiddetinin artmasıdır. Nitekim 1833 yılında Moskova'da Rusça olarak yayımlanmasına izin verilse de oyunda rejimi ve düzeni eleştiren sahneler sansüre uğrar (Gündoğdu & Toprak, 2011: 5). Eser, Tallin'de yayımlandıktan altmış yıl sonra Rusçadan Türkçeye çevrilir. *Akıldan Bela*, Rusçadan dilimize çevrilen ilk eser olması nedeniyle bizim için ayrı bir önem taşımaktadır. Oyun, Dağıstan kökenli Mehmet Murat tarafından Türkçeye kazandırılır. Dönemin ilerici, mücadeleci kişilerinden olan Mehmet Murat, oyunun ana kahramanlarından Çatskiy ile kendini özdeşleştirdiği için eseri çevirmek ister (Behramoğlu, 2012: 261). Murat'ın bu tutumu, çalışmanın devamında değinilecek olan Çatskiy'i mücadele etmemekle suçlayıp gereksiz insan olarak görenlerin bakış açlarına ters düşen bir ipucu niteliğindedir.

Eserin olay örgüsü ile kahramanları, eski ve yeni çatışması, cahillik ve eğitim, yozlaşmışlık ve yenileşme hareketleri ana sorunsalları temelinde şekillenir. Oyunun olay örgüsündeki durağanlık, Famosov topluluğu tarafından sürdürülürken esere dinamizmi Çatskiy kazandırır. Sofya ve Molçalın'ın arasındaki ilişkiyi baba Famosov'dan gizlemeye çalıştıkları sahneyle başlayan ilk perdede olduğu gibi Moskova'da yaşam tüm ahlaksızlığıyla ve sahteliğiyle akıp gitmektedir. Çünkü Molçalın gerçekten Sofya'yı sevmemektedir, onlara ahlak dersi vermeye çalışan baba Famosov ise evin hizmetçisi Liza'ya sarkıntılık etmektedir. Olay örgüsüne yeni bir soluk kazandıran kişi üç yıldır yurt dışında olan ve Sofya için geri dönen Çatskiy olur. İkinci perdede mevcut düzenin sıkı temsilcileri olan baba Famosov ve Albay Skalozub ile Çatskiy arasında değerler üzerine ciddi tartışmalar yaşanır. Üçüncü perdede Molçalın ve Sofya ile tartışan Çatskiy, yalnızca düşünceleri ve değerleri değil duyguları da sorgulamaya başlar, Çatskiy'in iğneleyici ve eleştirel konuşmalarından usanan Sofya, onun deli olduğu dedikodusunu çıkarır. Son perdede bu söylenti kısa süre içerisinde hızla yayılır ve Çatskiy ortamdaki ayrılır. Son perdeye kadar 'gerekli insan' olarak cahillik, gericilik, liyakatsizlik gibi birçok kötü değerle mücadele eden Çatskiy, son perdede onu gereksiz insan olarak gören araştırmacıların iddiasına göre 'gereksiz insan' kimliğine bürünerek Rusya'yı şu sözlerle terk eder:

“Siz ise (Famusov’a), bayım, siz rütbe düşkününüz, / Mutlu bir cehalet içinde uyumayı sürdürmenizi diliyorum, / Sizi evlilikle ilgili korkutmuyorum. / Kızınıza efendi biri elbette bulunur, / Bir dalkavuk ve iş adamı, / En nihayetinde tüm meziyetleriyle, / O, gelecekteki kayınpederinin aynısı olacak. ...Kimlerle birlikte oldum? / Kader beni nereye sürükledi! / Herkes beni kovuyor! / Herkes lanet okuyor! İşkenceciler kalabalığı, / Aşkta ihanet edenler, / Düşmanlıkta yorulmak bilmeyenler, / Zapt edilemeyen hikâyeciler, / Beceriksiz sivri zekâlılar, kurnaz geçinen saftirikler, / Uğursuz kocakarılar, / Uydurmalar ve saçmalıklar yüzünden kocamış ihtiyarlar / Hepiniz koro hâlinde beni deli diye karaladınız. / Haklısınız, ateşten yanmadan sıyrılacaksınız, / Kim sizinle bir gün geçirmeyi başaracak, / Sizinle aynı havayı soluyacak, / Ve sonunda akıl sağlığı bozulmadan ayakta kalacak. / İşte defolup gidiyorum Moskova’dan! / Artık buraya bir daha dönmeyeceğim (Griboyedov, 2018: 172-174).

Amerikalı araştırmacı Jehanne Gheith’e göre gereksiz insanın topluma yabancılaşması ya da bulunduğu ortamı terk etmesi olumlu bir göstergedir çünkü bu durum, gereksiz insanın iç dünyasında hissettiği asaletin bir sonucudur ve asıl tehlikeli olan ise toplumun onu kabullenememesidir (1996: 230). Rusya doğumlu edebiyat ve kültür bilimci Marietta N. Boyko ise bunun bir kaçış olmadığını, kahramanın çektiği ıstırabını gizlemek için bir yer değiştirme şeklinde yorumlanabileceğini paylaşır (2005: 150; Akt. Coşkun, 2023: 1426). Bu bağlamda Çatskiy’in vedası, gereksiz insan imgesinin dayandığı tarihsel ve toplumsal koşulları yansıtmaya açısından önemli veriler sunar. Buna göre dönem, gereksiz insanların zamanıdır. Çatskiy’i sistem dışına iten düzen, yani başta baba Famusov, Albay Skalozub ve Molçalın olmak üzere Moskova sosyetesinden herkesin yaşamına devam ettiği statüko, korunmuş olur. Oyunun bu şekilde son bulması ile Çatskiy’in henüz zamanının gelmediği okura sezdirilir. Henüz Çatskiy ve türevlerinin sayısı çok azdır, onun gibi güç ve enerji dolu genç bir kişinin gerekliliğini hisseden Griboyedov, bir imge olarak Çatskiy’i yaratır (Orlov, 1967: 46; Akt. Coşkun, 2023: 1423). Çatskiy ile birlikte oyunun diğer ana kahramanı ve aklın temsilcisi olan Sofya, mevcut düzende yaşamaya devam ederken Çatskiy ise bu duruma daha fazla katlanamaz. Böylece henüz daha eserin olay örgüsünden Çatskiy’in gereksiz insan olmadığına dair ipuçları verilir.

Diğer gereksiz insanlar gibi Aleksandr Çatskiy de soylu bir geçmişe sahiptir, maddi açıdan herhangi bir sorunu bulunmaz. İyi bir eğitim alır ve Batı kültürünü benimser. Bu imgenin sonraki örnekleri olan Peçorin ve Onegin’den daha zeki olduğu düşünülen Çatskiy aklını olumlu yönde kullanır çünkü zekâsının yanı sıra iyi ve hassas bir kalbe de sahiptir (Gonçarov, 1955: 13). Doktor Verner ile geçen bir konuşmasında Peçorin: *“Uzun zamandır kalbimle değil, kafamla (aklımla) yaşıyorum”* (Lermontov, 2014: 249) cümlesini kurar. Zeki olması nedeniyle kendini diğer insanlardan üstün görür ve onları alaya alır. Konuşmalarıyla etrafındakileri kendine hayran bırakır ancak diğer gereksiz insanlardan farklı olarak sivri dili yüzünden insanlar ondan çekinir. Onun bu konuşma ve davranış tarzı, dönemin toplumla çatışan birçok aydını için de tipiktir (Çausova, 2017: 94). Sahtekârlığa rıza göstermeyen Çatskiy’in dilinin sivri olması her ne kadar normale aklı nedeniyle toplumla sürekli çatışma içerisinde olması da o kadar sıradandır. Griboyedov Ocak 1825’te şair ve eleştirmen Pavel A. Katenin’e (1792-1853) yazdığı bir mektupta bu konudan şöyle bahseder: *“Benim komedimde bir akılı başında kişiye yirmi beş aptal düşüyor ve bu adam elbette çevresindeki toplumla çelişecektir çünkü kimse onu anlamıyor, kimse onu affetmek istemiyor”* (1959: 557). Diğer yandan toplumla zıt düşse de hiçbir zaman gösterişi sevmez, içten ve sade yaşamı tercih eder, olanağı olsa da ardılları gibi ‘züppe’ gibi yaşamaktan hoşlanmaz (Gonçarov, 1955: 23). Çatskiy’in söyledikleri ve yaptıkları arasında bir çelişki ya da tutarsızlık bulunmaz, onun yalnızca duygularında bir çelişki gözlemlenir. Bunun da nedeni sevdiği kadın olan Sofya’nın ona bir türlü karşılık vermemesidir. Onun yaşadığı içsel çelişkinin nedeni ise akıl-kalp karşıtlığından kaynaklanır. Oyunun birinci perdesinde Sofya ile aralarında geçen konuşmada Çatskiy: *“Akıl, kalple iyi geçinemez”* (Griboyedov, 2018: 41), sözleriyle aslında kendisini mutsuzluğa sevk eden temel çelişkiyi açıklar. Diğer gereksiz insanlar ise tatmin olmayı bilmedikleri için hiçbir şeyden zevk almazlar ve mutlu olamazlar. Örneğin Peçorin tatmin olamama sorunundan dolayı yaşamın giderek anlamsız bir hâl aldığını paylaşırken: *“Ruhum sosyete tarafından şımartılmış, hayal gücüm huzursuz, yüreğim doyumsuzdur. Bana her şey yetersiz geliyor, zevke olduğu gibi hüzne de kolayca alışıyorum ve yaşamım gün geçtikçe daha da boş oluyor”* (Lermontov, 2014: 178); Onegin ise henüz doğuştan mutlu olmayı bilmediğini: *“Ben mutluluk için yaratılmadım / Ruhum ona yabancı”* (Puşkin, 1950: 81) sözleriyle ifade eder.

Gereksiz insanların belki de en fazla eleştiri aldıkları konu, boş harcanmış yaşamları ve toplum yararına en ufak katkılarının bulunmamasıdır. Aynı şekilde bu insanlar, belirli bir ulvi amaçtan yoksun olan, eylemsizlik içerisinde akıp giden bir yaşam süren, etrafındaki ve toplumdaki gelişmelere kayıtsız kalan, yalnızca kendilerini düşünen

tiplerdir. Puşkin şiirsel romanında Yevgeniy'i bu bağlamda şu sözlerle betimler: “*Yirmi altı yaşına kadar / Amaçsız, aylak yaşayıp / Bir hizmeti, karısı, işi olmadan / Zamanını eylemsizlikle tükettiğinden / Hiçbir şeyle uğraşmasını bilmiyordu...*” (1950: 170-171). *Akıldan Bela*'da buna olumsuz düşünceleri taşıyan ve davranışları sergileyen kesim Famusov topluluğudur. Çatskiy ise onların karşı cephesinde konumlandırılır. Çatskiy, eğitimini alıp yurt dışındaki görevini tamamladıktan sonra ülkesine döner. Gördüğü yanlışları dürüstçe ama acı bir şekilde dile getirir, kayıtsız kalamaz. Ancak etrafındakilere zarar vermez, Onegin'in arkadaşı Lenskiy'i, Peçorin'in Gruşnitskiy'i öldürdüğü ya da diğer insanlara mutsuzluk verdiği gibi bir durum Çatskiy'in yazgısında yoktur. Tam aksine üzülen, mutsuz olan, zarar gören, sevdiği kadın tarafından mağdur edilen bir kahraman olarak karşımıza çıkar. Onegin Tatyana ve Olga'yı, Peçorin Vera, Meri ve Bela'yı mutsuz ederken Çatskiy'in tek isteği Sofya'nın kendisine olumlu yanıt vermesidir. Diğer gereksiz insanların aksine Çatskiy, kadınların mutsuzluğundan kendine mutluluk çıkarmaya çalışmaz. Peçorin'in kadınlarla ilgili kurduğu şu cümle her iki karakter arasındaki zıtlığı bir daha gözler önüne serer: “*Sevgim hiç kimseye mutluluk getirmedi, çünkü sevdiğim kişiler için hiçbir şeyi feda etmedim. Kendim için, kendi hazzım için sevdim onları. Onların duygularını, şefkatlerini, sevinçlerini ve acılarını açgözlülükle sömürerek kalbimin tuhaf bir gereksinimini giderdim. Ama hiçbir zaman da doyamadım*” (Lermontov, 2014: 247).

Alıntıda görüleceği üzere diğer gereksiz insanlar, kendileri için, kendi duygularını tatmin etmek için yaşarlar, karşındakiler için en ufak bir fedakârlıkta bulunmazlar. Çatskiy'in ise Moskova'ya gelmesinin tek nedeni Sofya'dır, sevdiği kadını tekrar görebilmektir. Peçorin ve Onegin'in aksine Çatskiy ilişkilerde sorumluluk almaktan kaçmaz, kadınlarla gönül eğlendirmez, onun niyeti ciddidir ve Sofya ile evlenmek istemektedir. Sofya onun bir şeyler hissetmekten aciz olduğunu düşünerek, aşkını bir gösterişten ibaret sanıp Çatskiy'e olumlu yanıt vermez (Ryabiy, 2011: 95). Sofya'nın yanıldığı nokta, onun diğer gereksiz insanlardan farklı olarak aklın yanı sıra kalp ile de donatıldığının farkına varamamasıdır, nitekim kadın kahramanımız sonrasında yanlış bir tercih yaparak Molçalın'i sever ve mutsuz olur. Ciddi bir ilişki istemeyen Onegin ise evliliğe karşı olduğunu Tatyana'ya şu sözlerle açıklar: “*İnanın bana (vicdanım kefilidir) / Evlilik bizim için bir işkence olacak / Sizi ne kadar sevsem de / Alıştıktan sonra sevmeyi bir anda bırakacağım / Ağlamaya başlayacaksınız / Gözyaşlarınız kalbime dokunmayacak / Hatta onu sadece çileden çıkaracak*” (Puşkin, 1950: 81). Peçorin'in 'evlilik' sözcüğünü duymaya dahi tahammülü yoktur, ciddi ilişki ona göre değildir. Kahramanın bu ruh hâli eserde şu sözlerle yer bulur: “*Evlilik sözcüğünün benim üzerimde sihirli bir etkisi vardır. Bir kadını ne kadar tutkulu seversem seveyim, eğer bana onunla evlenmek zorunda olduğumu yalnızca hissettirmesi sevgimin sona ermesine yeterlidir! O anda kalbim taş kesilir, bir daha da onu hiçbir şey ısıtamaz*” (Lermontov, 2014: 241).

Çatskiy'i mağdur eden yalnızca Sofya değil, Famusov topluluğunun üyeleridir. Sofya'nın çıkardığı 'deli' dedikodusunu yayan ve Çatskiy'in öyle olduğunu ateşli bir şekilde savunan bu gruptur. Dönemin Rus yaşamında bu topluluk o kadar güçlüdür ki kendi sağlığı açısından Çatskiy'in o ortamı terk etmekten başka çaresi kalmaz. Aslında bilgisiyle ve eğitimiyle soylu Moskova'sına karşı bir zafer kazanır ancak son sahnede yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalır. Görevini başarıyla tamamladıktan sonra kendinden sonra gelenlere öncülük edebilmek için var olmayı tercih eder ve oradan kurtulur (Çausova, 2017: 105). Çatskiy'in kaderini yazarın değil dönemin toplumsal koşulların belirlediğini, onun yapması gerekeni yaptığını ve zamana göre her şeyin olması gerektiği gibi yaşandığını, geleceğin neler getireceğini ise zamanın göstereceğini ifade eden araştırmacı Aydın Süer, sözlerine şöyle devam eder: “*Griboyedov da Rus yazarların çoğu gibi kahramanının gelecekteki yazgısını belirleyememiştir. Çünkü bu bir tarihsel süreç sorunudur. Kahramanların yazgısını belirleyecek olan toplumsal olaylar ve zamandır*” (2006: 18).

Akıldan Bela oyunu ilk çıktığında politik bir eser olarak nitelendirilir. Ancak eserin ana fikri daha iyi anlaşıldıktan sonra Nikolay V. Gogol tarafından toplumsal bir oyun olarak ifade edilmesinin daha doğru olacağı iddiası ortaya atılır (Çausova, 2017: 93). Ana kahramanlardan Çatskiy de toplumun içinden çıkan gerçek bir tiplerdir. Çatskiy, Rus toplumsal yaşamındaki ilerici hareketlerin akıl yönünü temsil eden bir karakterdir. Toplumsal dönüşüme katkı sağlamak gibi yüce bir amacı bulunur ve bunun için de çaba gösterir. Ancak statükoyu muhafaza etmeyi arzulayan Famusov topluluğu tarafından dışlanır, kendisinin deli olduğu dedikodusu çıkarılır. Bir başka deyişle yabancılaşmaz yabancılaştırılır, terk etmez kovulur. Kahramanın yapabileceği başka bir seçenek yoktur çünkü o dönem Famusov topluluğunun toplumda söz sahibi ve güçlü olduğu zamanlardır. Bu topluluk Çatskiy'i âdeta kusar, içlerine almaz. Bunu gören Çatskiy o günün koşullarıyla sınırlandırılmış olan mücadelesini verir, mevcut düzene karşı sözlü isyan girişiminde bulunarak görevini yerine getirir ve ortamdan ayrılır. Bayrak yarışı olarak

düşünüldüğünde 1820-1860'lı yılları kapsayan bir zaman diliminde, şartlar olgunlaştığında kendisinin ardılı olacak kişilerin eyleme geçebilmelerini sağlayacak öncü koşulları yaratarak Rus toplumuna veda eder. Diğer gereksiz insanlar zaman zaman toplumdaki çürümüşlüğü farkına varırlar hatta zaman zaman bundan rahatsız da olurlar ancak tembellikleri yüzünden eyleme geçme gücünden yoksundurlar. Onlar bir boşlukta âdeta asalak gibi yaşam sürerken Çatskiy içten ve ateşli bir eylemci olarak mücadele verir (Gonçarov, 1955: 13-14). Nitekim Çatskiy'in prototipi olarak düşünülen adayların arasında Wilhelm Ludwig von Küchelbecker (1797-1846), Pyotr Ya. Çaadayev (1794-1856) ve yazarın kendisi bulunur (Çausova, 2017: 103-104). Adı geçen isimlerin ortak özelliği, 1825 Aralık'ta ayaklanması'na destek vermeleri ve birer eylem insanı olmalarıdır. Nitekim Çatskiy'i araştırmacı Nazan Coşkun: "*Yaratıcı akılla dünyayı yeniden inşa etmek gibi Prometheus¹ zihnine sahip*" biri olarak nitelendirir (2023: 1424). Çatskiy'in asıl hareketliliği davranışlarına değil zihinsel aktivitelerine yansır. Yoğun zihinsel aktivitelerinin sonucunda onun diğer karakterlerden daha üstün olmasını sağlayan yapıcı akılla donatılır. Akıl, Çatskiy'de karakterin davranışının temeli ve düzenleyicisi işlevi görür (Gorbanov, 2006: 5).

Rus yazar İvan Gonçarov'a göre Çatskiy'in Rus toplumuna vedası yalnızca fiziksel nitelik taşır. 1872 yılında yayımlanan *Milyon İstirap* (Мильон Терзаний) başlıklı eleştirel makalesinde ünlü yazar, Onegin ve Peçorin'in Çatskiy'den daha sonra ortaya çıkmasına rağmen mezarda olduğunu, Çatskiy'in ise hâlâ yaşadığını iddia eder (1955: 7-8). Gonçarov'un söylediği gibi: "*Çatskiy, yeni bir yüzyılı başlatır, bu yüzyılda onun önemi ve aklının tamamı bulunur*" (1955: 14). Çatskiy, eski yüzyılda kalan görüşlerle ve onların savunucularıyla anlaşamaz bu nedenle etrafındakilerle sürekli çatışma yaşar. Onun fikir savaşında göstermiş olduğu bu bilinç, Famosov toplumunu rahatsız eder. Hakkında çıkarılan 'deli' dedikodularından sonra başlattığı yüzyılı kendi terk etmek zorunda kalır. Diğer özelliklerinin aksine en fazla bu eylemiyle Rus edebiyatında 'gereksiz insan' imgesi çatısı altında değerlendirildiği görülür. Ancak diğer gereksiz insan tiplerini göz önünde bulundurulduğunda Çatskiy'in mücadele ettiği, sözcüklerle sınırlı olsa da değişim için sorumluluk aldığı dikkat çeker. Zamanın ve Rusya'nın koşullarında kahramanın elinden geleni o kadardır. *Akıldan Bela* sıkça 'sağırın oyunu' olarak ifade edilir (Çausova, 2017: 102). Oyunda Tugouhovskiylar sadece işlerine geleni iştir, Sofya Molçalın hakkında söylenenleri, Famosov topluluğu Çatskiy'in söylediklerini duymak istemez. Bu nedenle kahramanın mücadelesi yazar tarafından sözcüklerle sınırlandırılır. Rus toplumu Çatskiy'in sözcüklerini duymak dahi istemezken onun davranışlarını görmeye hiç hazır değildir. Nitekim Çatskiy eyleme geçseydi o zaman da eserdeki sağırılık motifinin, körlük motifine dönüşme ihtimali doğacaktı.

Çalışmadan görüldüğü üzere Çatskiy, zamanın koşullarına göre kendi mücadelesini verir. Onu gereksiz insan olarak kabul eden araştırmacılar, Çatskiy'in Famosov topluluğuyla savaşmayıp ortamı terk etmesinden yola çıkarlar. Ancak Çatskiy, gereksiz insan tanımına tam olarak uymaz, söz konusu imgenin karakteristik özelliklerinin çoğunu taşımaz. Bu nedenle onu gereksiz insan olarak nitelendirmek doğru olmayacaktır. Bir başka deyişle gereksiz insan imgesi çerçevesinden bakıldığında yalnızca 'öğrenci'² olarak sayılabilir. Bu bağlamda Çatskiy henüz olgunlaşmamış bir edebî karakterdir, kendi döneminin koşulları kapsamında mücadeleyi sürdürür, onun zamanı gelmemiştir. Akademisyen Emine İnanır'a göre o, "*geçmiş geleceğe taşıyan bir kişi*" olarak okurun karşısına çıkar (2012: 51). Çatskiy gereklidir çünkü ileride olgunlaşarak ortaya çıkacak olan gereksiz insan imgesinin öncül koşullarını oluşturur, tohumlarını eker. Karakterin gerekli ya da gereksiz olduğu tartışmasının temel nedeni, dönemin koşullarına göre değerlendirilmesi ya da değerlendirilmemesidir. Özetle bu konuda bir yargıya varabilmek için temel ölçüt zaman kavramıdır. Bu nedenle çalışma kapsamında Çatskiy için 'gereksiz insan' yerine 'zamansız insan' ifadesinin daha doğru olacağı düşünülmüştür. Çünkü henüz onun dönemi gelmemiştir, zamana ve o günkü koşullara ayak uyduramadığı için mücadelesini tamamladıktan sonra rahatsız olup toplumdan uzaklaşmıştır.

3. SONUÇ

Edebî imgeler, tek bir yazarın ya da tek bir eserin değil kolektif bilinçte, yani toplumun zihninde, süreç içerisinde oluşan düşünce ürünleridir. Aynı şekilde Rus edebiyatında gereksiz insan imgesi, yalnızca tek eserde yer verilerek ortaya çıkmış edebî bir tiplere değildir. XIX. yüzyıl Rus edebiyatının önemli yazar ve şairlerinin kalemlerinden dökülerek ve zamanla olgunlaşarak son şeklini almıştır. Çalışmada gösterilen gereksiz insanın karakteristik

1 Antik Yunan'da Zeus'a karşı gelip ateşi insanlığa armağan eden mitolojik bir kahramandır. Aydınlanma ile birlikte onurun ve özgürleşmenin sembollerinden biri hâline gelir (İndirkaş, 2005: 114).

2 Griboyedov, *Akıldan Bela* komedyasını yazmadan önce üç perdelik *Öğrenci* adlı oyununu kaleme alır. Bu eser *Akıldan Bela*'nın (Rassadin, 2001: 51-53; Akt. İnanır, 2012: 44), oyundaki başkahraman Yevlampiy Benevoloskiy de Çatskiy'in bir taslağı olarak görülür (İnanır, 2012: 45).

özellikleri de söz konusu imgenin olgunlaşmasının bütüncül bir bakış açısıyla ortaya konan sonucudur. Bir edebî karakteri gereksiz insan olarak nitelendirebilmek için ondan, temsil ettiği imgenin karakteristik özelliklerini genel bağlamda taşıması beklenir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada ülkemizdeki, Rusya'daki ve Batılı kaynaklardaki gereksiz insan tanımlarına yer verilmiş ve söz konusu imgenin genel çerçevesi çizilmiştir. Bu kapsamda *Akıldan Bela* oyununun başkahramanlarından olan Aleksandr Çatskiy'in gereksiz insan imgesini tam olarak yansıtmadığı görülmüştür. Başkahramanın gereksiz insanın ayırt edici özelliklerinden çoğunu taşımadığı saptanmıştır. Yer verilen özelliklere göre, onun diğer araştırmacılar tarafından gereksiz insan sayılabilmesinin en önemli nedeninin, mücadele etmeyip toplumdaki uzaklaşması olduğu anlaşılmıştır. Ancak burada şöyle bir ince ayırım bulunmaktadır. Çatskiy mücadele etmiş, başta Sofya ve Famusov topluluğuna karşı çetin bir düşünsel savaş vermiş hatta bu savaşta ciddi yara almıştır (deli dedikodularının yayılması). Ardından varoluşsal sorun yaşamamak için görevini tamamlayıp çözüm kapısını aralamış ve konuyu ardıllarına aktarmıştır. Bunun sonucunda kaybeden kötü düzenin savunucuları olmuştur.

Eserde bilincin ve aklın temsilcisi olan Çatskiy, o günün koşullarında Rusya'nın değişime hazır olmadığını görmüştür. Henüz onun dönemi gelmemiştir, zamana ve o günkü koşullara ayak uyduramadığı için rahatsız olmuş ve toplumdaki uzaklaşmıştır. Öncü olarak yüzyılı başlatmış ve ortadan kaybolmuştur, zamanı geldiğinde tekrar ortaya çıkacaktır. Gonçarov'un *Milyon İstirap* adlı makalesinde Peçorin ve Onegin'in mezarda, Çatskiy'in ise hâlâ canlı bir biçimde aralarında olduğunu söylemesi, bu tezi doğrular niteliktedir. Ardıllarından farklı olarak Çatskiy, değişim ve dönüşüm ateşini yakmış, çözüm için bir sonraki aşama olan, zamanı geldiğinde eyleme geçilmesinde öncül koşulların oluşma evresini başlatmıştır. Griboyedov'un eserde Aralıkçı Ayaklanması'na karşı yaklaşımı da Çatskiy'in karakteri hakkında ipucu niteliği taşır. Yazar bu ayaklanmayı, halkın desteğinden yoksun henüz olgunlaşmamış bir programla zamansız girişilen bir eylem olarak görür. Bu nedenle de ayaklanma gerekli başarıyı elde edememiştir. Aynı şekilde Çatskiy'in prototipi olarak düşünülen Griboyedov, Küchelbeker ya da Çaadayev isimlerinin hepsi Aralıkçı Ayaklanması'na destek vermiş eylem insanlarıdır. Sonuç olarak Çatskiy tiplmesi, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinin koşulları dikkate alındığında 'gerekli' ancak 'zamansız' bir edebî karakter olarak nitelendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Behramoğlu, A. (2012). *Rus Edebiyatı Yazıları (XIX. ve XX. Yüzyıllar)* 2. Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Boyko, M. N. (2005). *Avtorskiye miri v russkoy kulture pervoy poloviny XIX veka*, Dmitriy Bulanin, Petersburg.
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia. (2015). "Superfluous man". Encyclopedia Britannica, 28 Jan. 2015, Erişim Tarihi: 3 Aralık 2023. <https://www.britannica.com/art/superfluous-man>
- Carr, C. H. (2016). The redemption of the "superfluous man" in Russian literature. (PhD. Thesis). Brown University.
- Coşkun, N. (2023). "Batı ve Rus Tipi Bireyselleşme Bağlamında A. Griboyedov'un Akıldan Bela Adlı Eseri", *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 6/10, 1416-1428. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1322>
- Çausova, İ. A. (2017). *Analiz proizvedeniy russkoy klassičeskoj literaturı XIX veka*, KDU, Moskva.
- Çelikeleş, H. H. (2016). *19. yy. İlk Yarısı Rus Edebiyatında Küçük İnsan İmgesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Gheith, J. M. (1996). "The Superfluous Man and the Necessary Woman: A "Re-Vision"", *The Russian Review*, 55/2, 226-244.
- Gonçarov, İ. A. (1955). ""Milon terzaniy" (Kritičeskiy etjud)", *Sobraniye soçineniy: V 8 t. T. 8. Stati, zametki, retsenzii, avtobiografii, izbranniye pisma* (Red.: A. P. Ribasov, A. P. Mogilyanskiy & M. Ya. Polyakov), GİHL, Moskva, 7-40.
- Gorbanyov, N. A. (2006). "O raznovidnostyah uma v komedii A.S. Griboyedova", *Vestnik Dagestanskogo gosudarstvennogo universiteta*, vıpusk 6, 4-9. <https://cyberleninka.ru/article/n/o-raznovidnostyah-uma-v-komedii-a-s-griboedova>
- Gorkin, A. P. (Gl. red.). (2006). *Literatura i yazık. Sovremennaya illyustrirovannaya entsiklopediya*, Rosmen, Moskva. Elde edilme tarihi: 4 Kasım 2023. <https://readli.net/entsiklopediya-literatura-i-yazyik-s-illyustratsiyami>
- Griboyedov, A. S. (1959). "Pismo Kateninu P. A. (pervaya polovina yanvary - 14 fevralya 1825)", *Griboyedov A. S. Soçineniya* (Sost.: V. Orlov), Goslitizdat, Moskva, 556-560.

- Griboyedov, A. S. (2018). *Gore ot uma*. SZKEO, Sankt-Peterburg.
- Gündoğdu, C. & Toprak, E. (2011). “‘Rahatsız bilinç’ ya da Akıldan Bela”, *Akıldan Bela*, (Ed: C. Gündoğdu, Çev: C. Gündoğdu & E. Toprak), İkaros Yayınları, İstanbul, 5-30.
- İnanır, E. (2012). “A. S. Griboyedov’un “Akıldan Bela” Oyununda Süje ve Eylem Sorunsalı”, *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, 8, 44-53. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/teddergi/issue/18486/194671>
- İndirkaş, Z. (2005). “Hesiodos’tan Goethe’ye Prometheus Mitologemi”, *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, 7, 107-120. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/teddergi/issue/18487/194662>
- Kadioğlu, E. (2013). *19. Yüzyıl Rus Edebiyatında Gereksiz İnsan Tiplemesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Lermontov, M. Yu. (2014). “Geroy našego vremeni”, *Lermontov M. Yu. Sobraniye soçineniy: V 4 t. T. 4. Proza. Pisma. 1827-1841* (Otv. red.: N. G. Ohotin), İzdatelstvo Puşkinskogo Doma, Sankt-Peterburg, 155-267.
- Liu Y. & Nikolskiy, Ye. V. (2019). “Obraz “lišnego çeloveka” v russkoy literature XIX veka i v tvorçestve kitayskogo pisatelya Yuy Dafu”, *Filologičeskiye nauki. Voprosi teorii i praktiki*, No. 7, 43-49. <https://doi.org/10.30853/filnauki.2019.7.9>
- Moran, B. (2014). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Nikolyukin, A. N. (Gl. red. & sost.). (2001). *Literaturnaya entsiklopediya terminov i ponyatiy*, İntelvak, Moskva.
- Olçay, T. (2005). İvan S. *Turgenyev*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul.
- Orlov, V. N. (1967). *Griboyedov*, Prosveşçeniye, Leningrad.
- Öksüz, G. (2012). “Lermontov’un “Zamanımızın Kahramanı” Adlı Romanında Gereksiz İnsan ve Kadın Karakterlerin Önemi”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 1/1, 9-17. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/155131>
- Puşkin, A. S. (1950). “Yevgeniy Onegin”. *Polnoye sobraniye soçineniy v desyati tomah. Tom 5. Yevgeniy Onegin. Dramatiçeskiye proizvedeniya* (Sost. B. V. Tomaşevskiy), İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva, 6-213.
- Rassadin, S. B. (2001). *Russkaya Literatura: ot Fonvizina do Brodskogo*, Slovo, Moskva.
- Ryabiy, İ. G. (2011). “Komediya A. S. Griboyedova “Gore ot uma”: prelomleniye traditsii”, *Vestnik Yugorskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 1/20, 92-100. <https://cyberleninka.ru/article/n/komediya-a-s-griboedova-gore-ot-uma-prelomlenie-traditsii>
- Süer, A. Ö. (2006). *XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatı Üzerine Yazılar*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Ulağlı, S. (2006). “Öteki»nin Bilimine Giriş: İmgebilim, 1. Baskı, Sinemis Yayınları, Ankara.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).